

سنت و تجدّد

در جهان اسلام

به خوانش ادونیس

ترجمه: تألیف

حبیب الله عباسی. فراد بالو

www.ketab.ir

عباسی، حبیب‌الله، ۱۳۴۵ - گردآورنده، مترجم	سرشناسه
سنت و تجدد در جهان اسلام به خوانش ادونیس / ترجمه و تألیف حبیب‌الله عباسی، فرزاد بالو.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: انتشارات زوار، ۱۳۹۵.	مشخصات نشر
۳۷۴ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.	مشخصات ظاهری
534-2 - 401 - 964 - 978	شابک
فیفا	وضعیت فهرست‌نویسی
کتابنامه.	یادداشت
ادونیس، ۱۹۳۰ م. -- نظریه‌های سیاسی و اجتماعی	موضوع
Adunis - - Political and social views	موضوع
تجددگرایی (اسلام)	موضوع
Islamic modernism	موضوع
اسلام -- تجدید حیات فکری	موضوع
Islamic renewal	موضوع
بالو، فرزاد، ۱۳۵۰ - گردآورنده، مترجم	شناسه ورود
۱۳۹۵ س ۹۲۱۱۴ ع / BP ۲۲۹	رده‌بندی خره
۲۹۷ / ۲۸	رده‌بندی دیوپی
۲۵۰۶۰۶۱	شماره کتابشناسی ملی

انتشارات زوار

□ سنت و تجدد در جهان اسلام □

□ به خوانش ادونیس □

□ ترجمه و تألیف / حبیب‌الله عباسی (دانشگاه خوانساری) - فرزاد بالو (دانشگاه مازندران) □

□ نوبت چاپ / اوّل - زمستان ۱۳۹۵ □

□ حروفچینی و صفحه‌آرایی / زینب نورپور - بویبار □

□ آماده‌سازی چاپ / سنا □

□ چاپ و صحافی / سنا □

□ نظارت بر چاپ و صحافی / فرناز کریمی □

□ شمارگان / ۲۲۰ نسخه □

□ شابک / ۲ - ۵۳۴ - ۴۰۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸ □

□ نشانی: تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - نبش شهید وحید نظری - پلاک ۲۷۸ □

تلفن: ۶۶۴۶۲۵۰۳ - ۶۶۴۸۳۴۲۳ - ۶۶۴۸۳۴۲۴ - نمابر: ۶۶۴۸۳۴۲۴

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

فهرست مندرجات

۹	 سرسخن
۱۳	۱. نقد تکوینی کتاب سنت و تبیین..... ۱۳
۱۳	۱-۱- درآمد..... ۱۳
۱۵	۱-۲- مفهوم زمان در جریان‌های ایستا و پویای فرهنگ عربی- اسلامی..... ۱۵
۱۷	۱-۳- عوامل، زمینه‌ها، و خاستگاه علمی، بکری و اجتماعی اثر و مؤلف..... ۱۷
۱۹	۱-۴- جایگاه کتاب الثابت المتحول؛ «سنت و تجدّد» در میان سایر آثار مرتبط..... ۱۹
۱۹	۱-۴-۱- اندیشمندان جهان عرب..... ۱۹
۲۱	۱-۴-۲- اندیشمندان ایرانی..... ۲۱
۲۲	۱-۵- منابع و استنادات اثر..... ۲۲
۲۳	۱-۶- مبانی فلسفی، روش‌شناختی و پیش‌فرض‌های نظریه..... ۲۳
۲۶	۱-۷- دسئاورد‌های نظری و پژوهشی کتاب سنت و تجدّد..... ۲۶
۲۶	۱-۷-۱- جریان‌سازی کتاب سنت و تجدّد (الثابت و المتحول)..... ۲۶
۲۷	۱-۷-۲- نگاهی گذرا به کتاب سنت و تجدّد در عرصه بینا رشته‌ای و..... ۲۷
۲۷	۱-۷-۳- خوانش فوکویی از نسبت میان دیانت و سیاست و ادبیات..... ۲۷
۲۸	۱-۷-۴- تأملات زبان شناختی و بلاغی..... ۲۸

- ۷-۵-۱- طرحی تازه درباره انواع ادبی؛ نگاهی پساساختارگرایانه به ژانر ادبی..... ۲۹
- ۷-۶-۱- از نقد بلاغی کلاسیک تا نقد بلاغی مدرن..... ۲۹
- ۷-۶-۱-۱- معیارهای جمال شناسی نوشتار..... ۳۰
- ۸-۱- ملاحظات انتقادی به کتاب سنت و تجدید..... ۳۱
- ۸-۱-۱- اطناب و تکرار..... ۳۱
- ۸-۲- آمد و شدی نا معلوم میان سنت و تجدید..... ۳۲
- ۸-۳-۱-۱- طلق گرایی و گزینش گرایی در تقسیم بندی جریان های سنت و نوآوری..... ۳۳
- ۸-۴-۱-۱- جریان سوف، جریانی در برابر و در حاشیه گفتمان مسلط!!..... ۳۶
- ۸-۵-۱-۱- تدلیل فکر و فرهنگ اسلامی به فکر و فرهنگ عربی..... ۳۶
- پی نوشت های فصل اول..... ۳۷

۲. سنت در فرهنگ عربی - اسلامی..... ۴۱

- ۲-۱- کلیات سنت..... ۴۱
- ۲-۱-۱- تعریف سنت..... ۴۲
- ۲-۱-۲- ویژگی های چهارگانه سیادت سنت..... ۴۲
- ۲-۱-۳- این همانی سنت و سیاست..... ۴۸
- ۲-۱-۴- رابطه سنت و ادبیات..... ۵۰
- ۲-۲- پایه گذاران اصول سنت در فرهنگ عربی - اسلامی..... ۵۷
- درآمد..... ۵۷
- ۲-۲-۱- امام شافعی؛ پیشاهنگ نظریه پردازی وحدت میان دولت و دین..... ۶۰
- ۲-۲-۲- فکر و چهارچوب عقل: امام غزالی..... ۷۶
- ۲-۲-۳- فکر از حیث بدعت: ابن تیمیّه..... ۸۱
- ۲-۳- اصمعی و جاحظ؛ پایه گذاران اصول بلاغی - ادبی سنت..... ۸۷
- پی نوشت های فصل دوم:..... ۱۰۸

۳. تجدد در فرهنگ عربی - اسلامی ۱۱۷

درآمد ۱۱۷

۱-۳- کلیات تجدد ۱۲۴

۱-۱-۳- تعریف تجدد ۱۲۴

۲-۱- رابطه تجدد با دین و سیاست ۱۲۵

۳-۱-۱- تجدد در سطوح سیاسی، فکری و ادبی ۱۲۶

۲-۳- جنبش‌های سیاسی - دینی تجدد و نمایندگان آن تا سقوط بغداد (۶۵۸) ۱۲۸

۱-۳-۲- انقلاب نخستین ۱۲۸

۲-۳-۲- انقلاب خورشید ۱۳۴

۳-۳-۲- انقلاب‌های علویان ۱۳۶

۴-۳-۲- قیام صاحب زنج و جنبش حرّاط ۱۴۱

۳-۳-۳- جنبش‌های فکری پویا تا سقوط بغداد (۶۵۸) ۱۴۸

۱-۳-۳- ارجاء ۱۴۸

۲-۳-۳- تشیع و نظریه امامت ۱۵۱

۳-۳-۳- حقیقت و شریعت (باطن و ظاهر) ۱۵۸

۴-۳-۳- نظر و تباهی تقلید؛ قاضی عبدالجبار ۱۶۷

۵-۳-۳- زبان و مخلوق بودن؛ فارابی ۱۷۶

۴-۳-۳- جنبش‌های ادبی پویا تا سقوط بغداد (۶۵۸) ۱۸۳

۱-۴-۳- نوآوری و مدرنیسم در شعر: ابونواس و ابوتمام ۱۸۳

۲-۴-۳- جنبش‌های زبانی ۱۹۵

۳-۴-۳- جنبش‌های نقد ادبی: صولی و آمدی ۲۰۵

۴. تجدد در عصر نهضت ۲۴۳

درآمد ۲۴۳

۲۴۷	۴-۱- زمینه و زمانه
۲۵۲	۴-۲- نمایندگان فکری عصر نهضت
۲۵۲	۴-۲-۱- محمد عبده: فکر از جهت توفیق
۲۶۱	۴-۲-۲- محمد رشیدرضا: فکر از جهت فهمیدن
۲۶۸	۴-۲-۳- کواکبی: اندیشه اصلاح طلبی
۲۷۷	۴-۳- تجلّد ادبی در دوره نهضت و نمایندگان آن
۲۷۸	۴-۳-۱- بارودی
۲۸۱	۴-۳-۲- معروف الرصافی
۲۸۵	۴-۳-۳- ماعت دیوان
۲۹۳	۴-۳-۴- خلیل مطهر
۳۰۳	۴-۳-۵- جنبش آبراه
۳۰۷	۴-۳-۶- جبران خلیل جبران
۳۰۸	۴-۳-۶-۱- دلالت های مدرسی آثار جبران
۳۲۱	۴-۳-۷- ارزیابی جریان های شعری عصر نهضت
۳۳۰	پی نوشت های فصل چهارم:
۳۳۵	۵. بیانیه نوشتار
۳۴۵	نمایه
۳۵۳	منابع و مآخذ

سر سخن

بی‌تردید بررسییدن میراث جهان - گران‌سنگ جهان اسلام - که روزی روزگاری شب چراغ جهان غرق در تاریکی قرون وسطی بود و قلمرو جغرافیایی آن از کاشغر چین تا اندولس اسپانیا گسترده بود - کاری صعب و سترگ است. به‌ویژه که پژوهنده آن از سویی چون استاد اسلاف و سنتی نگر به این سنت و میراث کهن فربه‌نگاهی قدسی مآبانه داشته باشد و آن را یکسر در اوج و کمال و جمال ببیند و از سوی دیگر به نسبت و بسند خود با چنین میراث ارزنده‌ای واقف باشد و بخواهد در این زمان از مناسبت و ولونی دیگر بدان بنگرد.

برای بررسییدن این میراث شگرف باید در آن تردید نداشت؛ همچنانکه پیشترها طه حسین با شعر جاهلی چنین رفتاری داشت. پژوهنده این میراث نمی‌باید از پرسشگری از ماهیت آن و رابطه خود با آن بازایستد و بپذیرد که کل این میراث بر مدار خیر نچرخیده است؛ بلکه آمیزه‌ای از خیر و شر، و خطا و صواب است و هم مایه پیشرفت بوده و هم موجب عقب‌ماندگی جهان اسلام شده است.

همچنین محقق میراث جهان اسلام باید از منظری دینامیک نه ایستا به این مرده ریگ بنگرد. این نگرش دینامیکی باید بر رابطه دیالکتیکی میان حال و گذشته استوار باشد. گفتنی است که گذشته می‌تواند مستقل از زبان حال و رویکرد کنونی ما باشد. یعنی از لحاظ آنتولوژیکی وجود تاریخی مستقلی به

شمار آید؛ اما همان گذشته از لحاظ معرفت‌شناسی (اپیستمولوژی)، نیروی مستمری است که زبان حاضر ما را می‌سازد و ما در حال حاضر تلاش می‌کنیم به بازخوانی و بازآفرینی دوباره آن پردازیم. رابطه میان گذشته و حال از این منظر رابطه دیالکتیکی است و نیز رابطه میان میراث و پژوهنده آن.

چنین پژوهنده‌ای باید از منظری پدیدارشناختی به کل میراث بنگرد و از زوایای مختلف آن را واکاود. و نیز باید بتواند بنیاد نظری رویکردهای دیگران به این میراث کهن را کشف کند و راز خواستن‌ها و تاویل‌ها دیگران را از این میراث واکا در یابد.

با توجه به چنین رابطه دیالکتیکی میان گذشته و حال و میان سوزّه (پژوهنده) و ابژه، باید التوسر هم‌نوا شد که «هیچ خوانش بی‌طرفانه‌ای وجود ندارد». پژوهنده نیروی برجسته به موقعیت زمانی و مکانی خود و دغدغه‌های کنونی خویش تلاش می‌کند. گذشته را بازتکرار و کشف کند و با آن رابطه دیالکتیکی برقرار سازد. از آنکرات کنونی خود برای فهم گذشته در پرتو دغدغه‌های امروزی خویش استفاده نماید. چنین محققی دیگر گذشته را توده متراکم نمی‌یابد، بلکه آن را گرایش‌ها و رویکردهایی می‌داند که نیروها و مصالح طبقات مختلف را منعکس می‌کند.

در این کتاب، مسأله تجدّد، محوری‌ترین بحث کتاب حاضر است که نویسنده برای تعیین نقطه عزیمت آن در گشت و فراز و فرودها و خط سیرش تا روزگار کنونی، به بررسی مهم‌ترین جریان‌های سیاسی، دینی و ادبی عرب در دوره‌های زاینده‌گی و بالندگی پرداخته است، از همین جهت اثر حاضر را می‌توان «بوطیقای فرهنگی» و «مطالعات عصر نوزایی» جهان اسلام خواند.

چهره‌های دینی، فکری، سیاسی و ادبی تجدّد که در این کتاب معرفی می‌شود عمدتاً مربوط به دو دوره‌ای است که فرهنگ عربی، زایا و پویا بوده: دوره نخست، همان سده‌های چهارم و پنجم است که آدم‌متز از آن به «رنسانس اسلامی» تعبیر می‌کند و این دوره، همان «مدینه فاضله گمشده» ای است که هر مسلمانی آرزوی زیستن در آن می‌کند و دودیگر، عصر نهضت است که این دوره نیز زمینه‌ساز بیداری و هوشیاری قوم عرب می‌شود و فرهنگ عربی از ایستایی به پویایی تبدیل می‌شود و چهره‌های شاخص و

برجسته و تأثیرگذار خود را پیدا می‌کند. نمایندگان جریان‌های پویا یا مسافران شهر انسان به شهری نزول اجلال کرده‌اند که اندیشه عمل، جای توبه نشست و پیشرفت، جای نعمت الهی قرار گرفت و سیاست، جایگزین دین شد.

اما در مقابل، سنت به باور آدونیس، همانند تجدّد یک اصطلاح است؛ منظور از سنت آن چیزی است که شایستگی آن بر گذشته‌ای بنا می‌شود که آن را به طور ویژه و مشخص توجیه می‌کند و هرکسی را که با آن همراه نباشد کنار می‌زند. جای آزادی و نوآوری سد می‌شود. نمایندگان نهاد سنت در شهر خدا سعی گزیده‌اند، شهری که سیاست حاکم بر آن، ادبیات و شعر و فکر را بر اساس دینی مبدع سنجش قرار می‌دهد که با آن به اتحاد و این همانی رسیده‌اند. به تعبیر دیگر، به باور وی، ابتدا پدیده‌ای در حوزه دین اتفاق می‌افتد. بعد در حوزه سیاست خودش را نشان می‌دهد. سپس، اتحاد و این همانی (identity) میان دین و سیاست، سمت و سو و غایت تفکر و ادبیات را مشخص می‌کند. در واقع، این همانی دین / دولت، اندیشه و ادبیات و... را به هیات خود در می‌آورد. سیاست «شهر خدا»، مسافران شهر انسان را زندق و شعوبه می‌نامد و نوعی انحراف و بیماری می‌پندارد و به‌طور کلی، آن را نفی می‌کند.

پرسش‌های ثنویت‌انگارانه‌ای چون: آیا امروزه ما در «مسطوح» در «شهر خدا» زندگی نمی‌کنیم؟ آیا پیشرفت در این شهر، به‌طور ویژه و خاص برای خدمت به سرفرت خلق نشده‌است؟ آیا مردم جهان ما در «دو دسته متدین و زندیق تقسیم نمی‌شوند؟ اگر متدین باشی در «بهشت» و اگر زندیق باشی، در «جهنم» هستی؟ و... همه و همه نشان از دیالکتیک سنت و تجدّد دارد که به عقیده ی آدونیس در ادوار مختلف تاریخی، در جوامع عربی - اسلامی وجود داشته و دارد و تمامی همست او مصروف تحلیل و تبیین همه جانبه و عمیق همین دیالکتیک میان سنت و تجدّد (قدیم و جدید، کهنه و نو) در عرصه‌های سیاسی، فکری و ادبی است.

کتاب چهار جلدی سنت و تجدّد آدونیس - که دیالکتیک و تقابل میان سنت و تجدّد را در جهان اسلام از همان آغاز تاریخ اسلام، به‌ویژه سقیفه بنی ساعده تا انقلاب اسلامی ایران و شخصیت کاریزمای آن، امام خمینی (ره)

می‌کاود، نه تنها یرترین اثر تحقیقی این متفکر، نظریه پرداز، محقق دقیق‌النظر و شاعر شهیر دنیای عرب و جهان است، بلکه از شاهکارهای پژوهشی جهان اسلام به شمار می‌رود که از بدو انتشار در ربع اخیر سده بیستم تا کنون موجب شگفتی همگان، اعم از دوست و دشمن شده و مناقشات بسیاری برانگیخته است. این کتاب سترگ از شمار آثار جریان‌ساز و نادره‌ای است که تحت تأثیر آن، چندین اثر تحقیقی ارزنده دانشگاهی در کشورهای مختلف اسلامی تألیف شده است.

به دلیل همین اهمیت و منزلت والای کتاب است که استاد استادان دکتر محمد رضا شافعی کدکنی تهیه و تدوین خلاصه جامع و مانعی از ترجمه کتاب چهار جلدی سنت و تجدّد را برای بهره بیشتر جامعه علمی و تحقیقی ایران چند بار خاطراتش نامان کردند. ما نیز فرموده استاد را آویزه گوش خود ساخته و آن را نصیب عزیز خویش قرار داده، با تکیه بر آراء و اندیشه‌های آدونیس، صورت خلاصه سد و سامان یافته‌تری از جریان‌های ایستا و پویای سنت و تجدّد و نمایندگان آن‌ها را پیش روی خوانندگان کتاب قرار دادیم تا احیاناً اگر حجم بیش از یک‌هزار عده‌ای کتاب اصلی، مانع از استقبال وسیع مخاطبان گردیده، این خلاصه منقح، اقبال و اشتیاق بیشتر دانش‌پژوهان را به دنبال داشته باشد. جهت ارتباط وثیق‌تر رسول‌تر خوانندگان عزیز با مطالب و مفاهیم مطروحه در کتاب سنت و تجدّد در فصل نخست به تحلیل درونی و بیرونی این اثر پرداختیم و آن گاه در سه فصل مستقل، به معرفی و تبیین مفهوم سنت و نمایندگان آن، مفهوم تجدّد و نمایندگان آن تا سقوط بغداد (۶۵۸)، و تجدّد در عصر موسوم به نهضت و نمایندگان آن. در معرفی نمایندگان جریان‌های فکری و ادبی سنت و تجدّد حتی‌المقدور به اصل کتاب وفادار مانده‌ایم و بنا به اهمیت بسیار زیاد این بخش‌ها، جز در موارد اندک و غیر ضرور، مشروح بنیادهای فکری و ادبی سنت و تجدّد را آورده‌ایم. از این‌رو، با قاطعیت می‌توان گفت در تدوین و تبویب کتاب حاضر، هیچ نکته جدی و مهمی را از اصل کتاب فروگذار نکردیم.

والله من وراء القصد

حبیب الله عباسی فرزند بالو